

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидата історичних наук, доцента **ХВІСТ Вікторії Олексіївни**
на дисертацію **ШЕВЦОВОЇ Євгенії Сергіївни** на тему:
**«Історико-краєзнавча діяльність статистичних органів в Україні
(друга половина XIX – початок XX століть)»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 032 «Історія та археологія»
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність обраної теми. Дисертація Євгенії Шевцової, присвячена аналізу історико-краєзнавчої діяльності статистичних органів на території України у другій половині XIX – на початку XX ст., є значним і своєчасним внеском у розвиток вітчизняної історичної науки. Обрана тематика не лише відповідає нагальним потребам сьогодення в контексті посилення національної ідентичності, але й відкриває нові перспективи для розуміння соціокультурних та наукових процесів у період, що передував активній фазі українського національного відродження.

Актуальність дослідження обумовлена, передусім, необхідністю глибокого вивчення інституційних механізмів та джерельної бази, що сприяли формуванню знань про Україну як цілісний національний та культурний простір. У період, коли імперська політика була спрямована на нівелювання української самобутності, діяльність статистичних органів, як урядових, так і земських, часто мимоволі, ставала важливим чинником накопичення та систематизації унікальних даних, які згодом були використані для обґрунтування української національної ідентичності. Це дослідження є цінним інструментом для деконструкції імперських наративів, оскільки показує, як навіть у жорстких адміністративних рамках створювалися передумови для українського національного самопізнання.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна та практичне значення. Мета дослідження, що полягає в комплексному висвітленні специфіки історико-краєзнавчої діяльності статистичних органів, їх внеску в культурно-науковий простір України – реалізована в повному обсязі. У роботі послідовно вирішено всі поставлені завдання, проаналізовано стан наукового розроблення теми, класифіковано джерельну базу, уточнено методологічні засади, охарактеризовано діяльність губернських статистичних комітетів і земських статистичних бюро, проаналізовано «чернігівський тип» статистики та окреслено внесок окремих статистиків у формування історико-краєзнавчої традиції.

Новизна роботи полягає в тому, що вона є першою комплексною спробою дослідити історико-краєзнавчу діяльність статистичних установ в Україні в другій половині XIX – початку XX ст., поєднуючи аналіз урядових і земських структур. Авторка вперше систематизувала матеріали та аргументовано показала значення статистичних органів у розвитку історичних та краєзнавчих досліджень. Важливим внеском стало широке залучення архівних джерел, раніше невідомих науковій спільноті, що дозволило детальніше розкрити організаційну структуру, специфіку роботи й досягнення цих установ.

Практична цінність дисертації полягає у можливості застосування отриманих результатів у наукових дослідженнях і викладанні, зокрема при підготовці курсів з історії України, краєзнавства, соціально-економічної історії та історії статистики. Систематизація статистичних матеріалів, представлена в роботі, може слугувати основою для організації архівних та бібліотечних колекцій, а також сприяти популяризації історико-краєзнавчих

знань. Отримані висновки створюють перспективи для подальшого вивчення культурного, національного і соціального розвитку України та розширення наукового розуміння історико-краєзнавчої спадщини.

Робота написана науковою мовою, з дотриманням принципів академічної доброчесності. Авторка грамотно використовує термінологічний апарат, демонструє вміння критично осмислювати джерела, а також висловлювати власні оцінки з чітким обґрунтуванням.

Достовірність наукових досліджень. Достовірність одержаних авторкою результатів дослідження забезпечується використанням комплексу наукових методів, адекватних поставленим завданням. Зокрема, обґрунтовано методологічний інструментарій, що поєднує загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально історичні методи, а також відповідні наукові принципи. Широкий спектр використаних джерел, включаючи архівні матеріали, статистичні видання та відповідну до теми наукову літературу, підтверджує ґрунтовність дослідження та надійність висновків.

Повнота викладених матеріалів досліджень в опублікованих працях. Основні положення дисертації викладено в 15 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, 10 тез наукових доповідей.

Аналіз структури і змісту роботи. Вимоги до формату дисертації оцінювалися відповідно до наказу Міністерства науки та освіти України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Дисертація містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи становить 240 сторінок, що включають основний текст, а також список використаних джерел і літератури, який починається зі сторінки 167 і містить 568 найменувань. До роботи додається 11 додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації у контексті суспільно-політичних трансформацій в Україні, російсько-української війни, формування національної ідентичності та пам'яті. Визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження.

У першому розділі «Стан наукового опрацювання, джерельна база та методологія дослідження» проаналізовано історіографію теми, з'ясовано ступінь наукового опрацювання та окреслено основні періоди вивчення діяльності статистичних органів в Україні. Досліджено широку джерельну базу, зокрема архівні документи, статистичні збірники, «Пам'ятні книжки» та «Адрес-календарі», а також обґрунтовано теоретико-методологічні основи дослідження.

У другому розділі «Структура державних статистичних органів і специфіка їхньої історико-краєзнавчої діяльності в Україні» досліджено процес становлення і розвитку системи державної статистики. Проаналізовано специфіку історико-краєзнавчої діяльності губернських статистичних комітетів, їх організаційну структуру та роль у зборі й накопиченні статистичних даних.

У третьому розділі «Історико-краєзнавчий напрям діяльності земських статистичних органів в Україні» проаналізовано організацію земської статистичної служби, що виникла після реформи 1864 р. Обґрунтовано унікальність «чернігівського типу» статистики, який став взірцем для інших земських установ. Проаналізовано внесок видатних діячів-статистиків, таких як О. Русов, П. Червінський, О. Шликевич, Ф. Щербина, у розвиток історико-краєзнавчої діяльності.

У висновках висвітлено результати дослідження. Показано, що статистичні органи в Україні в другій половині XIX – початку XX ст. стали важливими осередками

організованого збору, обробки та публікації емпіричних матеріалів, що сприяло формуванню джерельної бази для подальших наукових досліджень. Обґрунтовано, що в умовах заборони історико-краєзнавчих досліджень на державному рівні, саме ці установи отримали можливість вивчати життя українського суспільства, фіксувати його особливості та зберігати важливу інформацію, на яку спиралися учасники та дослідники українського національного відродження на початку ХХ ст.

Виконане дослідження відзначається високою науковою цінністю та глибокою розробкою теми. Водночас окремі **зауваження й побажання**, викладені нижче, мають на меті посилити зміст роботи й можуть стати підґрунтям для її подальшого вдосконалення.

1. Територіальні межі дослідження, обмежені виключно українськими губерніями в складі Російської імперії, дають змогу зосередитися на єдиному адміністративному полі. Проте залишається відкритим питання щодо історико-краєзнавчої діяльності на українських землях, що перебували під владою Австро-Угорської монархії (Галичина, Буковина, Закарпаття). Порівняльний аналіз хоча б на рівні короткої вставки у вступі або висновках міг би надати роботі більш широкого загальноукраїнського контексту.

2. Відсутність аналізу діяльності статистичних органів повітового та волосного рівнів також становить окремий напрям потенційного розширення дослідження. Адже саме на цих рівнях здійснювався безпосередній контакт із місцевими громадами, формувалася емпіричний матеріал, з якого черпали дані губернські структури. Включення хоча б фрагментарного огляду статистичних практик на рівні повітів, волосних писарств, окремих земських дільниць або сільських громад значно поглибило б структуру аналізу.

3. Не висвітлено достатньо питання статистичної освіти або підготовки кадрів для статистичної служби, що могло б показати професіоналізм, рівень підготовки статистиків та соціальний портрет осіб, залучених до історико-краєзнавчої діяльності на місцях.

4. Наявність вузькоспеціалізованої термінології без належного пояснення. Зокрема, в роботі використано поняття «комбінаційні таблиці», що є методологічним інструментом у земській статистиці. Однак для неознайомленого читача значення цього терміну потребує пояснення, хоча б у вигляді примітки.

У цілому зазначені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, що має належний рівень академічної якості.

Загальний висновок. На основі вивчення поданої роботи та вищевикладеного вважаємо, що дисертація Шевцової Євгенії Сергіївни на тему: «Історико-краєзнавча діяльність статистичних органів в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століть)» відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія», а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка Шевцова Євгенія Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Рецензент завідувач кафедри міжнародних відносин і суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат історичних наук, доцент Вікторія ХВІСТ